

Lördags- och söndagsutdelning av post på 1900-talet

Av Lennart Linden

Historik

Postutbärings servicen i storstäderna i början av 1900-talet måste ha varit något alldeles extra, speciellt vid en jämförelse med dagens. Man kan givetvis inte blunda för tidens utveckling, men man måste inte gilla allt med den. Visst kan man i dag skicka ett SMS eller ett e-mail och få ett snabbt svar om man har tur, och det är väl bra. Men för över hundra år sedan kunde man faktiskt i de större svenska städerna skicka ett brev lokalt på förmiddagen och få svar samma dag. Och det fungerade lika bra på en vardag som en lördag eller en söndag. I Stockholm hade man vad jag har sett i postcirkulären

.....

LENNART LINDEN är född 1940 och uppväxt i Sundbyberg. Under sitt yrkesverkssamma liv var han bl.a. chefskonditor på ett av Stockholms anrika konditorier. Han bor i Järfälla där han är ledamot i frimärksklubbens styrelse. Han är flitig utställare i utställningsklasserna Posthistoria och Open. Han är sedan 2003 medlem i Sällskapet för Svensk Posthistorisk Dokumentation, SSPD.

.....

upp till sju turer på vardagar och varje tur hade en egen stämpel. Men om alla dessa stämplat kom till användning varje dag är

Fem turstämplat från Stockholm från 1900-talets början.

Postmarks from five delivery rounds in Stockholm at the beginning of the 20th century.

väl tveksamt; troligen var postmängden inte lika stor på lördagar och söndagar som på vardagar och därmed var förmodligen turerna med brevbäring färre på dessa dagar.

Söndagsutdelning

Det kanske är svårt att tro, men det är faktiskt inte så länge sedan som Posten bar ut brev även på söndagar. Detta pågick till mitten av förra seklet. Söndagen den 10 juni 1951 blev historisk, för då delades det ut vanlig post för sista gången på en söndag.

Det var uppenbart att den radikala förändringen i postverkets service, som indragning av söndagsbrevbäringen onekligen innebar, medförde en hel del gny. Inte så mycket från allmänheten, som från en del tidningsutgivare. Till årets slut kom därför tidningsutdelning på söndagar att utföras av särskilda postbud. Utöver den besparing söndagsbrevbäringens indragning medförde vågade man inom Posten hoppas att den skulle lätta på rekryteringsvärigheterna när det gällde arbete under veckoslut, speciellt i storstäderna.

Söndagsutbäringen drogs alltså in den 10 juni 1951. En särskild tjänst, "Söndagsbrev" infördes den 15 juni 1951. Det låter kanske förvirrande men tjänsterna var helt olika och kunde knappast jämföras.

Söndagsbrev delades ut utan att en extra avgift togs ut. Utdelningen var begränsad till postanstalter från vilka expressutdelning skedde på sön- och helgdagar. Söndagsbrev skulle vara försedda med en särskild röd S-brevetikett, (blankett nr. 2012.03). Dessa försändelser gick inte att rekommendera, assurera eller belägga med postförskott. Notering om avsändarens namn och adress skulle finnas på försändelsen.

Bortsett från att det var olika veckodagar det handlade om kan tjänsten Söndagsbrev inte jämföras med den senare införda tjänsten Lördagsutdelning. Söndagsbrev fick endast användas med särskilt tillstånd från den lokale postmästaren. Tillstånd att utnyttja tjänsten fick endast dagstidningsutgivare som hade verksamhet i gång på söndagar och helger och därför hade ett verkligt

behov av att få försändelser från i förväg kända avsändare. Dessa avsändare var t.ex. korrespondenter, telegrambyråer, redaktörer och liknande.

Den tekniska utvecklingen, framför allt telefax, torde snabbt ha medverkat till att man inte längre hade något större behov av denna service. Tjänsten Söndagsbrev fanns dock kvar till den 1 september 1978.

Införande av lördagsutdelning

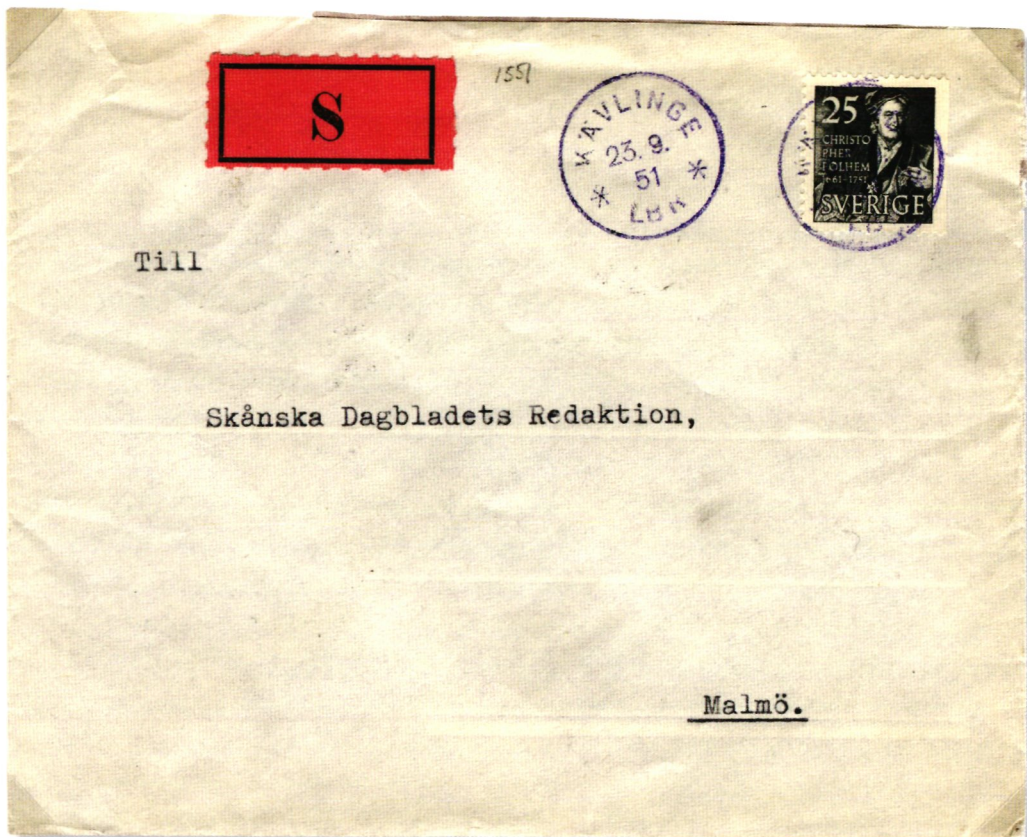
Den ordinarie allmänna utdelningen av post på lördagar till ordinarie porto skedde fram till och med den 31 augusti 1978, precis som vi vant oss vid att Posten alltid hade gjort. Därefter infördes Lördagsutdelning med en speciell avgift den 1 september 1978.

Införandet av denna tjänst meddelades till Postens anställda i fyra olika cirkulär, daterade med början den 10 maj 1978. Allmänheten fick meddelandet i en trycksak som distribuerades som gruppkursband till hushållen i mitten av augusti (den fanns också tillgänglig på postkontoren). Posten införde även annonser i samtliga dagstidningar samt i TV-programmet Anslagstavlan.

I foldern till hushållen kunde man läsa följande:

"Vi upphör inte att dela ut post på lördagar, och vi stänger inte postkontoren, men de som anlitar vår lördagsservice får i en del fall betala en extraavgift.

Behovet av postutdelning på lördagar har minskat på senare år. Det gäller i viss mån posten till privatpersoner men framförallt posten till företag, myndigheter och organisationer, som får ungefär hälften av all post. Dessa har ju numera oftast stängt på lördagarna och tar hand om posten först på måndagen. Kostnaderna för lördagsservicen har ökat kraftigt. Men genom de ändringar som nu genomförs minskar behovet av personal i Posten på lördagarna, särskilt i postutdelningen. Detta gör att Postens kostnader kan minskas med åtskilliga miljoner kronor, vilket kommer att påverka portot. Dessutom blir det möjligt att ge postpersonalen lördagsledigt i större utsträckning".

Detta var i stort Postens argument för att slopa den allmänna lördagsutdelningen som följaktligen drogs in den 1 september 1978. Den extra avgift som man nämner i meddelandet ovan innebar att Posten skulle börja ta ut en särskild transaktionsavgift på 1 kr för vissa kassatransaktioner från och med detta datum. För utdelning av post på lördagar infördes en lördagsavgift på 2 kr per försändelse.

Varför införandet av lördagsutdelning sammanföll med tidpunkten för indragning av söndagsbrev är inte så lätt att förstå eftersom tjänsterna var vitt skilda och inte alls vände sig till samma kundkategorier. Det kan emellertid ha att göra med den omorganisation av postutbärningen som genomfördes samtidigt.

Avgiften för lördagsutdelning av post var alltså från början 2 kr men höjdes den 1 juni 1983 till 3 kr. Brevportot höjdes under de drygt åtta år som lördagsutdelning fanns sex gånger. De första åren, fram till den 31

Tjänsten "Söndagsbrev" infördes den 15 juni 1951 och upphörde den 1 september 1978.

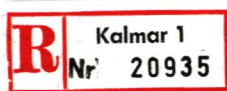
The service "Sunday letters" was introduced on 15th June 1951 and ceased on 1st September 1978.

maj 1981 var det ett lägre porto för brevkort (och postkort) än för brev, men från och med den 1 juni 1981 taxerades även brevkort som brev. När det gällde inrikes A-trycksaker och varuprov upphörde de som försändelseslag vid samma tidpunkt (och taxerades även de i fortsättningen som brev).

Utdelning av lördagsförsändelser omfattade brev, postkort (alltså även brevkort och vykort), även sådana som skickats med rekass och postförskott, A-trycksaker, A-varuprov, blindskriftsförsändelser, postogram, ilpaket, postanvisningar, utbetalningskort, avier till flygfrakt från utlandet, adresskort till B-paket som spridningssorterats på fredagen, dvs. i stort sett samtliga försändelseslag. Men det fanns även försändelser som inte var tillåtna att skicka med lördagsutdel-

Utbäres lördag
780902

R E K

7209

Captain Carl-Henrik Kahl
Daléngatan 23 A

381 00 KALMAR

Rekommenderat brev med lördagsutdelning,
stämplat den 1 september 1978.

Registered letter with Saturday delivery,
posted on 1st September 1978.

ning: militärbrev, militärpostkort och försändelser frankerade med svarmärken från militärbrev.

Det kan tilläggas att postkunder som ville erhålla kontoutdrag från Postgirot utdelade på lördagar kunde abonnera på denna tjänst. Detta skulle meddelas skriftligt till Postgirot som debiterade L-avgiften, 2 kr per kontoutdrag, månadsvis i efterskott. Den kortaste abonnemangstiden var ett kvartal.

Regler för lördagsutdelning

Lördagsutdelning av post var endast avsedd för inrikes försändelser. Avgiften för L-utdelning skulle erläggas av avsändaren. Några försändelskategorier var befriade från lördagsutdelningsavgiften, t.ex. postogram eftersom den ordinarie avgiften berättigade till L-utdelning. Även blindskriftsförsändelser var befriade från L-avgift eftersom lördagsavgiften betalades av staten. Adresskort

till ilpaket delades också ut på lördagar utan extra avgift.

L-avgiften kunde betalas som andra postavgifter med frimärken, genom frankostämpling, portobetalssystem eller kontant i postkassan. Tjänstebrevsrätten innebar också rättighet att skicka L-försändelser. Vid eftertaxering och lösenbeläggning av L-försändelse skulle de allmänna reglerna tillämpas, dvs. enkel felande avgift och en expeditionsavgift skulle uttas. Det var inte tillåtet att erlagga brevpportot med s.k. rabattfrimärken och L-avgift med andra frimärken.

Expressbrev som man av någon anledning inte klarat av att dela ut på en fredag skulle förses med en lördagsutdelningsetikett och delas ut på lördagen. Omvänt skulle en L-försändelse som inte blev utdelad som tänkt på lördagen förses med expresseetikett och delas ut efter ordinarie lördagsutbäringstur som expressbrev på lördagen eller söndagen. Om inte heller detta fungerade skulle försändelsen delas ut på måndagen, försedd med etikett nr. 2260. Enligt texten på denna erbjöd Posten att lämna L-avgiften tillbaka om adressaten eller avsän-

daren lämnade in brevomslaget till ett postkontor.

Lördagsutdelning skulle markeras med ordet "Lördagsutdelning" på försändelsen. Man kunde också sätta på den särskilda lördagsutdelningsetiketten, vilken skulle anbringas intill adressorten på försändelsen. Postpersonalen uppmanades att sätta på en etikett om kunden lämnade in försändelsen i en postkassa.

Redan från början inskräpte Posten hos kassapersonalen att man skulle vara generös när det gällde behandlingen av missbelåtna kunder. Således fanns i *Kassa-Nytt* från den 30 augusti 1978 anvisning att L-avgiften också skulle betalas tillbaka till kunder som av misstag erlagt avgiften för utdelning av försändelse till en ort som ännu inte hade infört lördagsutdelning. Man påpekade också i samma cirkulär att om en kund, som utöver återbetalning av L-avgiften begärde ersättning för andra kostnader som förorsakats av postföreningen, skulle vederböran- de hänvisas till Reklamationskontoret.

Felfrankerade L-försändelser

Det händer att man stöter på lördagsbrev som felaktigt blandfrankerats med rabattfrimärke och vanliga frimärken. Orsaken kunde vara att kunden vid inlämnandet av lördagsbrev i postkassa redan frankerat brevet med rabattmärke och att postens personal för enkelhetens skull tilläggsfrankerat försändelsen med avgiften för lördagsutbäring. Rabattmärket gällde för övrigt brev upp till 100 gram, men om man blandfrankerade gällde egentligen rabattmärket endast för påtryckt valör. Detta var något som kassapersonalen på Posten felaktigt men för enkelhetens skull såg mellan fingrarna med när det gällde L-försändelser. Detta har omvittnats av kassapersonal som var med under epoken med L-utdelning.

Blandfrankerat brev med brevportot betalt med rabattmärke och L-avgiften med vanliga frimärken.

Letter with 'mixed' postage, the normal letter rate paid using a discount stamp and the Saturday charge paid with ordinary stamps.

Fru Angela Hall

Västergatan 16

352 31 VÄXJÖ

Fel frankeringar kan också ha skett av korrespondenter som postat sina lördagsförsändelser i en brevlåda. Med hänsyn till behovet av bibehållen brevbefordringshastighet förekom det ibland att även underfrankerad post "slapp igenom" utan lösenbäggning.

Etiketter

Posten framställde två olika etiketter för L-utdelning, men som nämnts behövde man inte sätta på en L-etikett för att skicka ett L-brev. Den första etiketten, med beteckningen blankett nr. 2112.13, utgavs 1978, den andra med beteckningen 2112.14, 1980. Båda gjordes i rulle; den senare även i häften med 10 etiketter i varje häfte. Dessa häften har redigeringsdatum "dec 79" och bör ha kommit ut under våren 1980. Införandet av den senare etikettversionen meddelades dock i *Kassa-Nytt* först den 2 juni. Här får man också reda på att häftet med etiketter skulle komma ut först. Det meddelades också att (den tidigare) etiketten i rullar skulle finnas kvar; först vid nytryck skulle den få det nya utseendet. Av bevarade försändelser att döma distribuerades den nya etiketten i rullar under hösten 1980.

Helst ville man att försändelserna skulle vara etiketterade vid inlämnandet. Därför var Postens personal anmodade att dela ut etiketter till kunder som man visste eller antog använde sig av L-utdelning. Man var också tacksam om lördagsförsändelser lämnades in i postkassan när det var möjligt, i stället för att postas i brevlåda, allt för att hindra felsortering.

När Posten misslyckades med utdelning på en lördag skedde utdelningen i många fall först på måndagen i följande vecka. Redan från början satte man en "ursäktsetikett" på försändelsen. På postkort, på vilka den relativt stora etiketten inte fick plats, skulle kortet läggas in i ett pergamynkuvert på vilket etiketten anbringades. Formuleringen på etiketten innebar att Posten erbjöd L-avgiften i retur. Förutsättningen var dock att mottagaren lämnade in brevomslaget på ett postkontor. Dessa etiketter, som hade beteckningen blankett nr. 2260.02, utkom i två versioner med redigeringsdatum "aug 78" respektive "nov 78".

Från och med den 1 januari 1981 betalade

Försändelse med den första versionen av etikett nr. 2260.

Item of mail with the first version of label No. 2260.

Postens L-etiketter gavs ut i rulle i två versioner, den första 1978, den andra 1980. Den senare gavs även ut i häften.

Two versions of the Post Office Saturday labels were issued in roll form, the first in 1978 and the second in 1980. The later version was also issued as a booklet.

Posten inte tillbaka L-avgiften om brevet försenades, såvida mottagaren inte särskilt begärde detta. Denna regel uttrycktes inte i klartext på de nya ursäktsetiketterna med beteckningen 2260.13. Även dessa gavs ut i två versioner med redigeringsdatum "dec 80" och "apr 81".

Lördagsutdelningen upphör

Att lördagsförsändelser postades i tid var givetvis en förutsättning för att försändelsen skulle hinna fram till adressorten på lördagen. Men det var omöjligt att klara av lördagsutdelningen utan att det då och då uppstod förseningar. Det var inte bara slarv av Posten som var orsaken. För sent inlämnade eller ottydligt adresserade och även feladresserade brev gjorde att försändelser kom på avvägar och på så sätt inte kom med vid den ordinarie utdelningen på lördagen. Ett antal mindre orter hade som tidigare nämnts heller inte möjlighet att utföra denna tjänst.

De fyra olika "ursäktsetiketterna" som utkom åren 1978-1981.

The four different "apology labels" issued between 1978 and 1981.

Försändelsen har tyvärr kommit fram för sent för lördagsutdelning. Vi vet inte om det beror på för sen postinlämning eller fel i postbehandlingen. Men vi betalar tillbaka L-avgiften – till avsändaren eller till adressaten – om omslaget lämnas till oss.

Postverket

Bl 2260.02 (aug 78)

Försändelsen har tyvärr kommit fram för sent för lördagsutdelning. Vi betalar tillbaka L-avgiften till avsändaren eller till adressaten, om omslaget lämnas till oss.

Postverket

Bl 2260.02 (nov 78)

Denna försändelse har tyvärr postats för sent för att kunna delas ut i den särskilda brevbringsturen i lördags.

Postverket

Bl 2260.13 (dec 80) Pv fr 5th ☐ 1127-80 4038

Denna försändelse har tyvärr postats så sent att den inte kunde delas ut i den särskilda brevbringsturen i lördags.

Postverket

Bl 2260.13 (apr 81) Pv fr 5th ☐ 406-81 1393

Posten lyckades aldrig organisera utdelningen av lördagsposten på ett tillräckligt effektivt sätt. Det blev alltför många misstag vid sorteringen. Brevvolymen var dessutom enligt Posten alldeles för liten för att lördagsutdelningen skulle bli lönsam. Man angav att antalet lördagsutdelade försändelser uppgick till 55.000 i genomsnitt, att jämföra med sex miljoner vanliga brev en vardag. Det blev därför enklast att dra in lördagsutdelningen och bl.a. skylla på företagsekonomiska orsaker.

Lördagsutdelningen drogs följlaktligen in efter drygt åtta år. Sista dagen för att skicka en försändelse med lördagsutdelning blev den 27 mars med utdelning lördagen den 28 mars 1987.

I samband med indragning av lördagsutdelningen rekommenderades kunderna att i fortsättningen använda sig av expressutdelning för brev som skulle komma fram på lördagen. Tjänsten med expressutdelning kostade vid den här tiden 13 kr medan tjänsten lördagsutdelning kostade 3 kr. Med en sådan prishöjning fanns det otvivelaktigt

Håkan Johanson
Reparatörsgatan 3
582 66 Linköping

Lördagsförsändelse, avsänd den 27 mars 1987 och därför utdelad lördagen den 28 mars, sista dagen för denna epok.

Item of mail, posted on 27th March 1987 and therefore delivered on Saturday, 28th March, the last day of the Saturday mail era.

underlag för Postverket att få lönsamhet i att dela ut post på lördagar.

Avslutning

Under de år som lördagsutdelning mot särskild avgift existerade förändrades brevpортот sex gånger (steg från 1:30 kr till 2:10 kr). Dessutom fanns det två olika brevkortsporton och två olika trycksaksporton. Både rek- och assavgifterna förändrades också vid sex tillfällen under denna tidsperiod. Detta gör att en i någon mening komplett samling lördagsförsändelser inte är så lätt att få ihop.

För att kunna skilja lördagsförsändelser från vanlig post var man som ovan nämnts inom Posten tvungen att ta fram speciella etiketter, både i rullar och i häften. Dess-

utom kom även privattillverkade etiketter i flera versioner till användning. Bl.a. förekom sådana på post från PK-banken och Socialdemokraterna. Posten använde dessutom fyra olika typer av etiketter som användes när man missat L-utdelningen. Att det finns så pass många etiketter på lördagsförsändelser gör att denna period, trots att den endast varade i drygt åtta år och trots att den är så pass modern, är speciell och intressant för samlare av posthistoriskt material.

Den idag sparsamma förekomsten av söndagsbrev hos frimärkshandlarna antyder att tjänsten inte kan ha utnyttjats i någon större omfattning. Många söndagsförsändelser kan också ha hamnat i papperskorgen på tidningsredaktionerna och inte sparats till eftervärlden. Det måste ändå avslutningsvis poängteras att antalet bevarade söndagsbrev är oerhört mycket färre än antalet lördagsutdelade brev.

Källor och litteratur

Torkelstam, Åke,

Lördagsutdelning.
Bältespännaren 22:1.
Stockholm 1987.

Norborg, Knut,

Modern filатели: Lördagsutdelning av post.
Utställningskatalogen för NORDIA 95.
Malmö 1995.

Postverkets allmänna cirkulär.

10/8 1978.

Postverkets cirkulär. Kassa-Nytt.

1978 nrs. 103, 146, 177, 194-197.
1980 nrs. 116-117.
1981 nrs. 19-21.

Lördagsservice: Två kronor mer för brevet.

ps nr. 10 1978.

Viktiga förändringar i

Postens service på lördagar.

Folder distribuerad till hushållen v. 34 1978.

Saturday and Sunday Mail Deliveries in the 20th Century

History

At the beginning of the 20th century, the mail delivery service in the larger Swedish cities must have been something very special, particularly in comparison with today's service. It is true that today people can send a text message or an e-mail and receive a reply by return if they are lucky, and this is all to the good. However, over 100 years ago, in the larger Swedish cities, it was possible to post a local letter in the morning and receive a reply the same day. And the service worked equally well on Saturdays and Sundays as on weekdays. In Stockholm there were up to seven delivery rounds on weekdays and each round had its own postmark. However, it is doubtful whether all these postmarks were in use every day; it is unlikely that the volume of mail was as large on Saturdays and Sundays as on weekdays.

Sunday Deliveries

Regular Sunday deliveries ceased on 10th June 1951. A special service, "Söndagsbrev" (Sunday letters), was introduced on 15th June 1951. This may sound a bit odd but the services were completely different and hardly comparable.

Sunday letters were delivered at no extra charge on Sundays and Public Holidays but such express deliveries were only carried out from certain post offices. A special red S-letter label was affixed to Sunday letters. Such mail could not be registered, insured or sent cash-on-delivery. The sender's name had to be shown on the item.

Sunday letters could only be sent with the special permission of the local postmaster. Only newspaper publishers were allowed to use the service because they were

working on Sundays and Public Holidays and needed to receive mail from certain named senders. Examples of such senders were journalists, news agencies, editors, etc.

However, technical developments, above all the introduction of the telefax, quickly resulted in this service no longer being required. Nevertheless, the Sunday letter service remained in force until 1st September 1978.

Introduction of Saturday Deliveries

Saturday deliveries were carried out against payment of standard postage until 31st August 1978. From 1st September 1978, Saturday delivery was subject to an extra charge.

It is not easy to understand why the introduction of special Saturday deliveries coincided with the withdrawal of the Sunday letter service, as the services were completely different and did not at all affect the same categories of customers. However, the reason is probably that mail deliveries in general were re-organised at that time.

To begin with, the extra charge for Saturday delivery was 2 kr but this was increased to 3 kr on 1st June 1983. Practically all types of mail could be delivered on Saturdays, except certain categories such as military letters and postcards.

Regulations for Saturday Deliveries

Only domestic mail could be delivered on Saturdays. The extra charge for "Lördagsutdelning", i.e. Saturday delivery, was to be paid by the sender. Certain mail categories were not subject to an extra charge for Saturday delivery, e.g. so-called 'postograms', as the standard postage charge for these entitled the sender to Saturday deliv-

ery. In addition, mail in Braille for the blind was exempt from the extra charge, as the Saturday charge was paid by the State. Dispatch notes were also handed out for express parcels on Saturdays.

Postage could not be paid using so-called discount stamps on a Saturday letter; only normal postage stamps were to be used to pay the extra Saturday delivery charge.

Mail to be delivered on a Saturday should have the word "Lördagsutdelning" (Saturday delivery) on the wrapper. The special Saturday delivery label could also be used; this should be attached to the wrapper next to the name of the postal town. Staff were requested to attach such a label if the item was handed in at a post office.

Labels

The Post Office produced two different labels for Saturday delivery although, as mentioned above, it was not necessary to use a Saturday label to send a Saturday letter. The first label, ref. 2112.13, was issued in 1978, the second, ref. 2112.14, in 1980. Both were produced in coil form; the latter was also available as a booklet, with ten labels in each booklet. These booklets carry the date "Dec 79" and will have been issued during the spring of 1980.

When the Post Office failed to deliver an item on a Saturday, it was often not delivered until the Monday of the following week. An "apology label" was then attached to the item before delivery. This label contained an offer from the Post Office to repay the Saturday charge, provided the addressee handed in the wrapper at a post office. Two versions of these labels, ref. 2260.02, were issued dated "Aug 78" and "Nov 78" respectively.

From 1st January 1981, the Post Office did not repay the Saturday charge unless specifically requested to do so by the addressee. This fact was not clearly stated on the new apology labels, ref. 2260.13. There were two versions of these also, dated "Dec 80" and Apr 81".

Saturday Deliveries cease

The Post Office never managed to organise the Saturday deliveries efficiently enough. Too many mistakes were made when sorting the mail. In addition, the Post Office found the volume of mail to be too small for Saturday delivery to be profitable. The Post Office claimed that the number of items to be delivered on a Saturday amounted to an average of 55,000, whereas there were six million ordinary letters on a weekday. The simplest solution was therefore to withdraw Saturday delivery and blame it on i.a. business reasons.

Saturday mail deliveries were withdrawn after just over eight years. The last day for posting an item of mail for delivery on a Saturday was 27th March with delivery on Saturday 28th March 1987.

Conclusion

During the years that Saturday delivery at an extra charge was in existence, the letter postage changed six times. In addition, there were two different postcard rates and two different printed matter rates. Other charges also changed six times during this period. This means that it is not all that easy to collect a complete set of all Saturday mail items.

Today, stamp dealers have in their possession very few items of Sunday mail and this would indicate that the service was not widely used. Many items of Sunday mail may of course have ended up in the newspapers' waste paper baskets and thus not been preserved for posterity. However, it is a fact that the number of preserved items of Sunday mail is considerably smaller than the number of preserved items of Saturday mail.